

Сидоренко С.І.
кандидат філологічних наук, доцент
Національний авіаційний університет

МІЖВАРІАНТНИЙ ПЕРЕКЛАД ЯК СОЦІОЛІНГВІСТИЧНЕ ЯВИЩЕ

Неоднорідність мовного соціуму, зумовлена історичними та соціокультурними факторами, визначає існування різних мовних форм, що в межах єдиного мовного континууму мають певні лексичні, фонетичні та граматичні відмінності. Існування територіальних і соціальних діалектів, варіантів мови зумовлює можливість виникнення непорозумінь у спілкуванні, що в свою чергу робить актуальним дослідження шляхів нейтралізації таких комунікативних проблем. Мета цієї статті – розглянути явище міжваріантного перекладу у межах англійської мови, визначити його місце у перекладацькій парадигмі та специфічні риси. Дослідження шляхів подолання непорозумінь між носіями різних варіантів однієї мови є актуальним з огляду на недостатню увагу лінгвістів та перекладачів до цієї проблеми, відсутність нормативних вимог до подібних перекладів або адаптацій у практиці книговидавання та скептичне відношення багатьох читачів.

Термін «міжваріантний переклад» пропонується у цій статті по відношенню до відтворення смислу мовних одиниць одного з національних варіантів англійської мови (наприклад, британського) засобами іншого (наприклад, американського). Проблема перекладу з британського на американський варіант стала предметом суспільного обговорення у зв'язку з неоднозначною реакцією читачів на американські видання «Гаррі Поттера», у яких оригінальний текст зазнав «американізації». Проте практика перекладу з одного національного варіанту англійської мови на інший не обмежується «Гаррі Поттером». Так, відома британська версія роману «Великий Гетсбі» Ф.С.Фіцджеральда. Цілий ряд британських дитячих книжок зазнали різної міри адаптації у американських виданнях.

Хоча у цій статті ми зосередимо увагу саме на британсько-американському перекладі, проблема подолання непорозумінь між носіями однієї мови, очевидно, не зводиться до англійської. В українській мові, наприклад, ми є свідками нерозуміння цілого ряду слів обмеженого регіонального функціонування мовцями з інших регіонів України, як під час усних контактів мовців, так і під час читання художніх творів українських письменників.

Процес, який у цій статті ми називаємо міжваріантним перекладом, є безумовно, підвидом внутрішньомовного перекладу, який, за визначенням Р. Якобсона, полягає у інтерпретації одних вербальних знаків іншими в межах однієї мови [Якобсон 1978, 16]. Різні погляди на сутність процесу, який відбувається під час «адаптації» тексту, написаного на британському варіанті англійської мови, для носіїв американського варіанту, або навпаки, зумов-

люють використання різних термінів – «переклад», «переклад», «перейменування», «адаптація», «американізація» тощо. Поняття міжваріантного перекладу розширяє межі поняття «внутрішньомовний переклад», під яким традиційно розуміють діяхронічний (історичний) переклад та транспозицію як переведення тексту одного жанру або функціонального стилю в інший жанр або стиль. До внутрішньомовного перекладу також логічно віднести переклад з діалекту або жаргону на літературну мову.

Певний скептицизм щодо правомірності використання терміну «переклад» по відношенню до процесу, що розглядається, пояснюється, очевидно, у першу чергу тим, що об'єктом міжваріантного перекладу є переважно поодинокі лексичні одиниці та словосполучення, а не текст у цілому. Це зауваження є цілком вірним, проте, на нашу думку, кількісна обмеженість одиниць, що зазнають перекладацької трансформації, не змінює сутності процесу. Крім того, міжваріантний переклад не обмежується заміною лексичних одиниць. Як показує практика, мають місце і різноманітні граматичні трансформації, у першу чергу, синтаксичні (варіювання порядку слів, зміна синтаксичної структури речень, заміна простих речень складними і навпаки, додавання та вилучення фрагментів речень).

Редактори першої книги із серії «Гаррі Поттера» змінили навіть її назву - оригінальна британська назва “Harry Potter and the Philosopher’s Stone” у американському виданні була замінена на “Harry Potter and the Sorcerer’s Stone”, оскільки, на думку американських видавців, словосполучення Philosopher’s Stone «філософський камінь, міфічна речовина, яка на думку алхіміків, могла перетворювати різні метали на золото», могло бути асоційовано американськими дітьми з філософією і відштовхнути від книги. Редактор «Гаррі Поттера» у Сполучених Штатах Артур Левін наполягає саме на терміні «переклад». Він зазначає: «Я не намагався «американізувати» їх [книги]. Натомість я намагався здійснити переклад, що є дещо іншим. Я мушу бути впевненим, що, читаючи книгу, американська дитина матиме таке саме сприйняття літературного твору, як і британська. Дитина має бути спантеличена не через відмінності у мові, а тому, що сам автор бажав досягти такого ефекту» [Radosh].

Міжваріантний переклад характеризується помітним суб'єктивізмом щодо вибору об'єкту перекладу та шляхів відтворення оригінального смислу. Працюючи над американським виданням «Гаррі Поттера», Артур Левін разом з автором книги Джоан Роулінг визначали, що потрібно змінити для американського читача, а що залишити, щоб не втратити характерний британський колорит книги. Цікаво, що видання кожної наступної книги серії містить все менш трансформацій. Певну роль тут грає комерційний фактор – заручившись успіхом першої книги та її зростаючою популярністю, редактори все менш боялися можливих непорозумінь.

Важливою рисою міжваріантного перекладу є його соціокультурна вмотивованість, адже саме соціокультурні відмінності є причиною виник-

нення потенціальних комунікативних «збоїв» між носіями британського і американського варіантів.

Розглянемо типові випадки подолання потенційних непорозумінь у американському тексті «Гаррі Поттера». Можна виділити такі основні групи лексики, що, на думку редакторів, потребувала перекладу для носіїв американського варіанту: 1) побутова лексика, назви предметів повсякденного оточення, одягу тощо; 2) назви страв, солодошів; 3) назви предметів, явищ та дій зі сфери спорту та відпочинку; 4) реалії системи освіти; 5) сленгові та розмовні вирази.

Цілий ряд предметів повсякденного оточення людей, їхнього побуту та одягу мають різні назви у британському та американському варіантах, що пояснює лексичні заміни у американському тексті. Такі слова, як *dustbin*, *motorbike*, *cooker*, *letter-box*, *multi-storey car park*, *changing room*, *wellington boots* функціонують переважно у межах британського варіанту, отже, можуть бути незрозумілими американській, особливо дитячій, аудиторії. У американському тексті їм відповідають *trashcan*, *motorcycle*, *stove*, *mail slot*, *multilevel parking garage*, *locker room*, *rubber boots*.

Деякі слова функціонально обмежені певним варіантом у одному із своїх значень, наприклад, брит. *toilet* – амер. *bathroom*, брит. *note* – амер. *bill*, брит. *trolley* – амер. *cart*, брит. *trainers* – амер. *sneakers*, брит. *wardrobe* – амер. *closet*, брит. *boot* – амер. *trunk*, брит. *torch* – амер. *flashlight*.

Деякі слова потребують перекладу не через те, що обмежені функціонуванням у певному варіанті англійської мови, а тому, що мають різне значення для носіїв американського та британського варіантів. Наприклад, слово *junper* у американському тексті замінено на *sweater*, оскільки для американців це не джемпер, а сарафан, а британське *tank top* замінено на *sweater vest*, інакше американський читач сплутає жилетку з майкою. Усі британці знають, що таке *Sellotape*, але американці знають цю клейку стрічку під американським брендом *Scotch tape*.

Суб'єктивізм при визначенні слів, що потребують заміни, ілюструється тим, що іноді лексична заміна здається зайвою, наприклад, заміна слова *dressing gown* словом *bathrobe* – ці слова функціонують в обох варіантах англійської мови. Слід визнати, що здійснюючи «американізацію» або «британізацію» художнього тексту, іноді об'єктивно важко визначитися з критеріями відбору, оскільки ймовірність виникнення непорозумінь залежить від культурного і освітнього рівня адресата, його досвіду міжкультурного спілкування.

Назви певних британських страв та солодошів також потребують перекладу для американського читача. Так, брит. *ice lolly* у американському виданні замінено словом *ice pop*; якщо у оригінальному тексті Гаррі та його друг Рон їдять *crumpets*, то в американському виданні вони їдять *English muffins*; брит. *packet of crisps* замінено на амер. *bag of chips*; брит. *jelly* – на амер. бренд *Jell-O*; картопля «в мундирах» відома британцям як *jacket potato*, а

американцям – як *baked potato*; брит. *sweets*, *tinned soup* замінені на амер. *candies*, *canned soup*.

Серед прикладів заміни британських слів американізмами у лексичній групі «спорт і відпочинок» можна навести такі: брит. *roundabout* – амер. *carousel*; брит. *cinema* – амер. *movies*; брит. *holidaying* – амер. *vacationing*.

Оскільки спорт є невід’ємною частиною життя школярів у обох країнах, а британська і американська спортивна лексика має значні відмінності, редакторам американського видання було важливо забезпечити адекватне розуміння тексту. Наприклад, словом *football* у США називається гра, яка у Європі зветься *American football* і поєднує елементи європейського футболу і регбі, тому в американському тексті це слово замінено на *soccer*. Відповідно м’яч називається *soccer ball*, а брит. *pitch* замінено на *field*.

Перекладу не уникнути у тих випадках, коли денотати не мають еквівалентів у житті носіїв іншого варіанту мови, і читачам (особливо дитячій аудиторії) може бракувати соціокультурної компетенції, щоб вірно ідентифікувати речі, про які йдеться. У таких випадках редактори американського видання вдаються до наближених відповідників. Так, назва ігри *rounders*, поширеної у приватних школах Британії, замінена на *baseball*.

Події у книгах серії про Гаррі Поттера відбуваються у школі чаклунів, яка багато в чому скопійована автором з престижних закритих приватних шкіл Великої Британії, так званих *public* або *independent schools*. Деяка лексика, специфічна для британської школи, потребувала заміни у американському тексті. Скажімо, *comprehensive school*, найбільш поширений тип державної середньої школи у Британії, замінено на *public school*, оскільки саме так американці називають державну середню школу. У британському оригіналі учні звертаються до директора школи *Mr. Dumbledore*, а в американських виданнях – *Professor Dumbledore*. Слово *professor* у британському варіанті англійської мови вживається переважно по відношенню до викладачів університетів, у той час як американці називають так усіх викладачів, незалежно від наукового ступеню та типу навчального закладу. Як і слід очікувати, британське слово *timetable* замінено для американських читачів на *schedule*.

Цікаво прослідкувати, як редактори американських видань «Гаррі Поттера» поводитись з розмовними та сленговими словами та виразами. Будь-які заміни розмовної лексики та сленгу потребують обережності, оскільки, з одного боку, використання автором сленгу у художньому творі завжди виконує потужну прагматичну функцію і є важливим чинником забезпечення реальності образу, з другого боку, британський і американський сленг мають значні відмінності. Під час міжваріантного перекладу як відсутність перекладу сленгового виразу, так і його неадекватний переклад матимуть однаково негативні наслідки для забезпечення реалізації комунікативної мети тексту. Перекладач/редактор повинен «не пропустити» стилістично марковані лексичні одиниці, щоб уникнути спотворення авторського задуму. Наведемо приклади заміни, що були здійснені американськими редакторами у британському текс-

ті. Слова *nutter* «псих, ненормальний», *rubbish* «поганий, негідний», *to sack* «звільняти», словосполучення *to pop one's clogs* «врізати дуба, померти» при-таманні британському варіанту, тому у американському тексті замінені від-повідно на *maniac*, *bad*, *to fire*, *to kick the bucket*. Разом з тим, деякі специфічні британські розмовні вислови залишені американськими редакторами без змін, наприклад, у реченні “She - er - got a bit *shirty* with me” слово *shirty* за-лишено без змін, хоча є «екзотичним» для американців. Американський ре-дактор Артур Левін пояснює, що він обговорював це слово з Джоан Роулінг, і вони вирішили залишити його у американському виданні через його яскраве сленгове звучання і зрозумілість у контексті. Левін зазначає: «*shirty* – це сло-во, на якому автор хоче, щоб ви зупинилися і прислухалися» [Radosh].

Крім лексичних заміни, американське видання містить синтаксичні тра-нсформації (зміни у порядку слів, структурі речень, додавання та вилучення фрагментів речень), певні морфологічні трансформації (заміна дієслова *shall* на *will*; трансформації, пов’язані з особливостями вживання артикля у амери-канському і британському варіантах, наприклад, амер. *the next day* замість брит. *next day*, амер. *he's got the flu* замість брит. *he's got flu*, амер. *end of the term* замість брит. *end of term*; заміни, пов’язані з функціонуванням фразових дієслів, наприклад, амер. *know it* замість брит. *know it off*, амер. *dig in* замість брит. *tuck in*, амер. *learn spells by heart* замість брит. *learn spells off by heart*; заміни прийменників, наприклад, амер. *Minister of Magic* замість брит. *Minis-ter for Magic*, амер. *on weekends* замість брит. *at weekends*; використання аме-риканської форми дієслова *gotten* тощо), адаптацію британської орфографії під американські стандарти та пунктуаційні заміни.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що ця стаття є спробою привер-нути увагу фахівців з перекладу до існування «нетрадиційних» видів внутрі-шньомовного перекладу. Вважаємо, що міжваріантний переклад як засіб за-безпечення адекватної комунікації між носіями різних варіантів (національ-них, регіональних, соціальних) однієї мови має право на існування у типоло-гічній парадигмі перекладу і заслуговує на всебічне дослідження.

Література

1. Якобсон Р. О лингвистических аспектах перевода // Вопросы теории перевода в зару-бежной лингвистике: Сб. статей: Пер. с англ., нем., франц. – М.: Межд. отнош., 1978. – С.16-24.
2. Differences in the UK and US Versions of Four Harry Potter Books. - Department of Translation Studies, University of Tampere, Finland. - www.uta.fi/FAST/US1/REF/potter.html.
3. Radosh D. Why American Kids Don't Consider Harry Potter an Insufferable Prig // The New Yorker. – 1999. – September 20. – www.radosh.net/writing/potter.html.
4. Rowling J.K. Harry Potter and the Philosopher's Stone. – Raincoast Books, 2000. – 223 p.
5. Rowling J.K. Harry Potter and the Sorcerer's Stone. – Scholastic Press; First American Edition, 1998. – 309 p.
6. Rowling J.K. Harry Potter and the Chamber of Secrets. - Raincoast Books, 2000. – 366 p.
7. Rowling J.K. Harry Potter and the Chamber of Secrets. - Arthur A. Levine Books, 2003. – 352 p.